

Bevezetés

A *Pályám emlékezete* cím alatt a különböző kiadások részben eltérő szövegeket közölnek. Más szöveg olvasható pl. az Abafi (Aigner) Lajos,¹ a Váczy János² vagy a Szauder Mária³ által szerkesztett kötetekben. Azonban a változatok sora nem rajzol ki egy olyan fejlődési ívet, mely egyre hitelesebb szöveget felmutatva könnyítené meg az olvasó/kutató szövegválasztását. A későbbi kiadások legtöbbször nemcsak hogy nem igazítják ki a korábbi szövegközlések hibáit, hanem újabb szövegrontásokkal, elírásokkal terhelik meg a *Pályám emlékezetét*.

A legutóbbi, a Magyar Hírlap–Maecenas kiadó gondozásában megjelent 1993-as kiadás⁴ Orosz László 1956-os szövegét⁵ adja ki újra. Átveszi annak főszövegét, függelékét, jegyzeteit, utószavát – és a hibáit is. Ám Orosz László is egy korábbi kiadás alapján közölte a *Pályám emlékezete* főszövegét. Ő Váczy János 1903-as szövegközlését használta fel. A ma leginkább forgatott kiadvány Szauder Józsefné 1979-es kötete. Ez a kötet a tizenkilenc évvel korábbi, Szauder Józseffel együtt szerkesztett szöveg⁶ változatlan újraközlése. A Szauder-házaspár szintén Váczy 1903-as szövegét vette át, de felhasználta Abafi Lajos 1879-es kiadását is: a főszövegbe szögletes zárójelbe téve iktatta be az Abafi által a *Pótlásokban* közölt szövegváltozatok egy részét.

Más, kevésbé ismert kiadásokat vizsgálva is hasonló megállapításokra jutunk. A Kazinczy-önéletírást az 1903-as és/vagy az 1879-es kiadások alapján adták ki. Ez a két alapl művé vált kötet azonban nem azonos szöveget közöl, és a szerkesztői jegyzetek szerint nem azonos kéziratokból. Ezekre a nyilvánvaló ellentmondásokra már az 1979-es kiadás is felhívja a figyelmet, de részben téves választ ad a felmerült kérdésekre, részben pedig átengedi a válaszadás lehetőségét egy majdani kritikai kiadásnak.

E dolgozat egy olyan szöveggondozói munka része, melynek célja, hogy számba vegye és bemutassa a *Pályám emlékezete* címen ismert önéletírás fellelhető és lappangó vagy elveszett kézirateit, nyomon kövesse ezek kiadásait, és segítséget nyújtson egy kritikai igényű kiadás főszövegének kiválasztásához.

¹ ABAFI (a rövidítések listáját lásd a tanulmány végén).

² VÁCZY.

³ SZAUDER.

⁴ KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, Bp., 1993.

⁵ OROSZ.

⁶ SZAUDER J.

A Kazinczy-önéletrások kéziratának a pontos számát nem tudjuk. Az író átdolgozó hajlamát, folytonos jobbító szándékát az önéletrásainak többszörös átdolgozásai, változatai is jelzik. A több évtizedes időtartam, míg a Kazinczy-hagyaték végleg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárába került, pedig a utókor nehézségeit vetíti előre az írói örökség áttekintésekor. A közvetlen utókor nem férhetett hozzá minden kézirathoz, és nem volt meg a szövegek pontos beazonosításának a feltétele. Toldy Ferenc és Abafi is többnyire csak Kazinczy Gábor tulajdonában lévő vagy hagyatékából származó kéziratokat említhetett, ami, mint alább látjuk, eléggé tág kategória.

A Kazinczy-hagyaték 1868 végén került az Akadémiai Kézirattár tulajdonába. A szépművészeti mester 1831-es halálától majdnem negyven évig folyt a kiadóknál, barátoknál, rokonoknál maradt kéziratok összegyűjtése, az örökösök és az Akadémia, a kiadók és Toldy vitája. Az özvegy 1832-ben, egy gyűjteményes kiadás reményében elküldte az Akadémia által kért kéziratokat, és Kazinczy Klára, Horváth Ádám özvegye és Kis János is jelentős kéziratgyűjteményt juttatott el Pestre. A gyűjteményes kiadás azonban nem valósult meg. Török Sophie 1842-es halála után az örökösök érdekeit az egyik fiú, Kazinczy Bálint képviselte tovább. 1848-ban a Kazinczy-testvérek felhatalmazást adtak Kazinczy Gábornak, az író unokaöccsének az Akadémián lévő kéziratok birtokbavételéhez. Ekkor már Kazinczy Gábor gyűjteményében volt a hagyaték egy része, és most az Akadémián lévő kéziratok is őhozá kerültek. Gergye László szerint „Az összkiadás tervének meghiúsulása elsősorban valóban Kazinczy Gábor lelkén száradt, másfelől azonban igazságtalanság lenne vele szemben elhallgatni, hogy így is sokat tett e hagyaték egyes részeinek publikálásáért.”⁷ E publikációk között azonban nem szerepelt a *Pályám emlékezete*. Kazinczy Gábor 1862-ben meghalt, és a fiától, Artúrtól Arany János és Lónyay Gábor sürgetésére 1868-ban végre megvette az Akadémia a kéziratokat.

Tehát az a kitétel, hogy Kazinczy Gábor hagyatékából való, a legtöbb Kazinczy-kéziratra igaz lehetett még 1879-ben, a *Pályám emlékezete* első önálló megjelentetése idején. Az iratanyag rendezése 1875-től 1891-ig tartott, tehát ekkorra még nem fejeződött be, így Abafi Lajos nem adhatta meg lelőhelyként az Akadémia kézirattárának akkori jelzeteit. 1903-ra, a Váczy-kiadás idejére azonban már megtörtént a rendszerezés, ezért a kéziratok nem fűződtek annyira Kazinczy Gábor nevéhez. (Ezenkívül Kazinczy Gábornak a hagyaték körüli vitatható szerepe is oka lehetett annak, hogy Váczy elhagyta az unokaöcs nevét. Toldy szerint ugyanis irreális árat kért a kéziratokért, így az 1859-es évfordulós kiadás meghiúsulásáért is őt okolta.)⁸

A kéziratok azonosíthatóságának a kezdeti nehézségei ellenére is bizonyos, hogy több *Pályám emlékezete* kézirat keletkezett, mint ahány jelenleg hozzáférhető. Így a Tudományos Gyűjteményben⁹ elsőként megjelent változat kéziratát, és az erről Szemere Pál

⁷ KazKat. 19.

⁸ *Uo.*, 7–23.

⁹ KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete 1805-ig*, közli SZEMERE Pál, *TudGyűjt.* 1828/1, 32–59; 2, 3–24; 11, 43–79; 12, 74–103.

írásával készült (javított) másolatot¹⁰ sem találtuk meg, és az 1879-es Abafi-kiadás forrását sem tudtuk minden kétséget kizáróan azonosítani. Nehézséget jelent az is, hogy a másolatokat és az autográfokat nem lehet mindig megbízhatóan elkülöníteni (lásd Abafi-kiadás és *Kazinczy Ferencz' saját kezével írt Autobiographiája 1785*¹¹). Nem egyértelmű az sem, hogy mit tekinthetünk a *Pályám emlékezete* szövegének vagy szövegváltozatának, és mit nem. Nehéz lenne meghúzni a határt az elsősorban emlékeztető funkciójú, napok szerinti feljegyzések, az előzménynek, esetleg folytatásnak tekinthető önéletírások és a *Pályám emlékezete* szövegei között. Az áttekinthetőség kedvéért mégis kategorizáltuk az önéletrajzokat.

Az *Önéletírások* megnevezést Toldy Ferencet, Abafi Lajost és Váczy Jánost követve használjuk, tehát ide tartozik *Az én naplóm 1801. jún.–1810. Decemb.*,¹² *Kazinczy Ferenc élete, egyedül maradékainak számokra*,¹³ *Az én Életem. Barátainnak, Literatúránk barátjainak s legközelebb gyermekeimnek*¹⁴ és a *Kazinczy Ferencz saját kezével írt Autobiographiája 1785*¹⁵.

A *Pályám emlékezete* gyűjtőcím alá a következőket vettük be: *Biographiám 1759–1804*,¹⁵ *Pályám emlékezete: Második kidolgozás*,¹⁶ *Pályám emlékezete: Első kidolgozás. 1759–1783*.¹⁷ és a *Biographiám 1759–1779*;¹⁸ itt a kategorizáláskor a Tudományos Gyűjtemény és a *Pályám emlékezete* című kiadások szövegével való megfeleléseket és a megírás idejét vettük figyelembe. Ezek a szövegek minden esetben későbbiek, mint az *Önéletírások*, tehát 1827 utániak.

Külön fejezetbe sorolandók a naplók, az egyéb önéletírások, az elveszett vagy lappangó kéziratok és a másolatok. Eszerint a *Naplók* közé a rövid, naplószerű feljegyzések, a jellemzően naponként írt, eseményekkel egykorú emlékeztető írások tartoznak (pl. *Napló. 1828.*; *1792. Audientiám II. Ferencz Római Császárnál Budán, Júniusban 17. és 23.*). Ezek szerepét a későbbi önéletírások reflexiói teszik nyilvánvalóvá: „Nyárban 1787. (itt nincsenek-meg Naplóim)”,¹⁹ „Most (auguszt. 27-én 1828.) akadok régen nem illetett papirosaimban e jegyzésemre.”²⁰ Vagyis ahol lehetett, ott korábbi naplójegyzeteit dolgozta át Kazinczy.

Az *Egyéb* kategóriába a fentiekbe nem sorolt, de ebbe a témakörbe tartozó szövegek kerültek (pl. az *Erdélyi levelek*, a *Fogságom naplója*) és az eseményekhez képest utó-

¹⁰ KazLev. XX, 318–319.

¹¹ MTAKK, Tört. 4° 65.

¹² MTAKK, K 614.

¹³ MTAKK, K 612.

¹⁴ MTAKK, K 612.

¹⁵ MTAKK, Tört. 4° 70.

¹⁶ MTAKK, K 634.

¹⁷ MTAKK, K 634.

¹⁸ MTAKK, K 606.

¹⁹ TudGyűjt, 1828/11, 55.

²⁰ KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, kiadta SZILÁGYI Márton, Bp., 2000 (Millenniumi Könyvtár),

idejű, de nem átfogó igényrel készült rövidebb írások (pl. *Pestre. 1828*). Ezekon kívül számolni kell elveszett vagy lappangó kéziratokkal és a másolatokkal is.

E dolgozat csak a *Pályám emlékezete* és a közvetlen előzménynek tekinthető *Önélet-írások* kéziratainak a vizsgálatára vállalkozik.

A többnyire ugyanazt az eseményt, kort bemutató szövegeken jól nyomon követhető az írásmód folyamatos átalakulása, a személyesség háttérbe szorulása. Az egymástól időben távolabb eső írásoknak a kidolgozása már jelentősen eltér, de a „szomszédos” művek még szoros rokonságot mutatnak. Ezért sem egyszerű kiválasztani közülük a „legjobb” kidolgozást. Szilágyi Ferenc ezt a folyamatot egy-két konkrét, gyermekorból vett motívum változását nyomon követve mutatja ki az 1812-es, az 1814-es és az 1817-es önéletírások szövegében, majd megállapítja, hogy az ún. familiáris stílusárnyalat az, ami „A *Pályám emlékezete*-ből aztán teljesen kimaradt, s így sápadt el a stílus is – elveszítve az élet színeit – fokozatosan finomkodóvá s egyre hűvösebbé.” Majd – nyilván a „kiindulás” és a „végeredmény” (vagyis az 1810-es évek és a *Pályám emlékezete*) szövegeire értve – megjegyzi, hogy: „Voltaképp nem is változatot, hanem egy másik művet tartunk a kezünkben.”²¹

Nem teszi magától értetődővé a választást a megírás időpontja sem, noha a vizsgált szövegek keletkezési idejét – egy kivétellel – meg tudjuk határozni. A későbbi szövegek inkább átdolgozásai, és nem továbbírásai a korábbiaknak, az átdolgozások időrendje azonban nem feltétlenül esik egybe a mű esztétikai értékével. Toldy szerint Kazinczynak „1815-től fogva legtöbbszörre *első* dolgozásai a legjobbak”,²² és hasonló véleményen van Szilágyi Ferenc is.

A fellelt kéziratok közül a legutolsó a *Biographiám 1759–1779*, amely azonban csak 1789-ig tart, tehát a korábbi munkák közül több is lényegesen tovább megy.

Az eddigi *Pályám emlékezete* kiadások szövegválasztása egyféle kompromisszumként is felfogható az elbeszélte időtartam, a megírás ideje és a kidolgozásnak tulajdonított esztétikai érték között. Másrésztől viszont olyan gyakorlati megfontolások is vezették a szerkesztőket, mint a kéziratokhoz való hozzáférhetőség (például Abafi esetében) és a korábbi kiadások hagyományteremtő ereje, azaz a Tudományos Gyűjtemény, Abafi és Váczy hatása.

A kéziratok

Az önéletírások kéziratai

Az én naplóm (lásd I. melléklet 1. pontja)

A kézirat címlapja: „Az én NAPLÓM. – 1801. Jún.–1810. Decemb. – Tisztáztam Széphalmon 1812. Martz.”

²¹ SZILÁGYI 22–24.

²² KazLev. XXI, 447–448.

A címlap versója üres, csak eredeti lapszámozás van, tehát a 3. lapon kezdődik a kézirat szövege: „1801. Június. Hogy az itt mindjárt következő nevezetes dolgokat sokszor félbe ne kellessék szaggatnom, előre bocsátok holmit.” Ez az „előre bocsátott holmi” az 1800. augusztus 25-étől 1801. június 28-ig tartó munkácsi fogságának összefoglalása. Szilágyi szerint „E naplónak 1–26. oldala, a munkácsi fogság leírása, még voltaképpen a *Fogságom naplójá*-ba tartozik, bár a leírások nem vették föl mindeddig.”²³ A *Fogságom naplója* kéziratai, köztük *Az én naplómmal* egybekötött és legutóbb a Millenniumi Könyvtárban megjelent szöveg forrása (melynek a jelzetét tévesen MTAK K 514-nek mondja a kötet jegyzete) hasonló módon dolgozzák ki ezt az időszakot.

*Az én napló*mban Kazinczy a kiszabadulását követő három évet beszéli el, amelynek megértéséhez szükséges az utolsó fogságban töltött időszak bemutatása is. Nemcsak a történet folytonossága, hanem a „két fogság” ellenpontozása miatt is: „Most a Józsi rabja valék, annakelőtte a császáré. Melyik alázó?” – teszi fel a kérdést *Az én naplóm*.²⁴ A házáért a császár foglyaként méltósággal szenvedő íróból szabadulása után a testvérei és az anyja által is lenézett bajkeverő válik.

„Az 1812-ben letisztázott *Az én naplóm*-at [...] Toldy nem ismerte, s így a többi kutatók, illetve szövegkiadók sem, akik Toldy kéziratismereteire támaszkodtak. Köztük az első Abafi Lajos volt [...], s Szauder Józsefnének kerek száz év múlva, 1979-ben a Magyar Remekírókban közreadott szövege is lényegében ezen [vagyis Toldy kéziratismere-tén – O. L.] alapul még [...]”²⁵ Szauder Józsefné állítását, miszerint Kazinczy „csak 1816-ban kezdte el írni és befejezni már nem tudta” a *Pályám emlékezetét*,²⁶ Szilágyi Ferenc többek között ezzel a kézirattal cáfolja meg. Ezenkívül levelezésében is utal erre az évszámra Kazinczy: „Szemere ostromla 1812. olta hogy írjam.”²⁷ Ezt az „egyik legkorábbi s leg személyesebb hangú önéletrajzi művet” Szilágyi szerint Váczy János az 1915-ös Kazinczy-monográfiájához már felhasználta.²⁸

Az én naplóm a „[...] legkorábbi – 1812-i –, a leghitelesebb, a legőszintébb, a legszabadabban szóló önéletírás. Egy hibája, hogy csonka.”²⁹ A napló 1804 májusánál valóban megszakad, de Szilágyi elképzelhetőnek tartja, hogy az életrajz folytatása még lappang valahol. Ennek ellentmondani látszik viszont az, hogy a *tisztázat* hiányzó része nem elveszett, hanem valószínűleg meg sem íródott: az utolsó, 258. oldal tetejére ugyanis még felírta Kazinczy, hogy „1804. Május”, de ez az oldal már üresen maradt. „Bár föltehető, hogy – ha nem is a tisztázat: a nyersanyag – lappang valahol.”³⁰

²³ SZILÁGYI 628.

²⁴ Idézi: SZILÁGYI 17.

²⁵ *Uo.*, 18.

²⁶ SZAUDER 870.

²⁷ *KazLev.* XXI, 25–27. – Igaz, itt azt is megjegyzi, hogy „de nem mertem, hogy az gőgre magyaráztatik”. De talán mégsem véletlen az évszámok egybeesése.

²⁸ SZILÁGYI 17.

²⁹ *Uo.*, 22.

³⁰ *Uo.*, 22.

Kazinczy Ferenc élete, egyedül maradékainak számokra (lásd I. melléklet 2. és 3. pontja)

A *Kazinczy Ferenc élete...* cím alatt valójában két kéziratredéket kötöttek egybe, egy tisztázatot és annak fogalmazványát. A címlap után, mely Jakab Elek írása, Kazinczy címlapja következik, majd az utólagos számozás szerinti 3–18. lapokon található az önéletrások szövege. A tisztázatot a 3. lap rektójától a 10. lap versójáig tart, a fogalmazvány pedig a 11. lap rektójától a 18. lap rektójáig. Az eredeti lapszámozás szerint a tisztázatot az 1–18. lapig, a fogalmazványt a 11–25. lapig megy. A két töredék után *Az én Életem* és a *Pestre. 1828 c.* kéziratokat kötötték.

A kézirat első címdala: „*Kazinczy Ferencz Élete. (Egyedül maradéki számára.)*” Második címdala: „*Kazinczy Ferencz' Élete. egyedül maradékainak számokra. – Széphalom, Májusban, 1814.*”

Toldy a *Kazinczy Ferenc és kora* című munkája forrásai között megnevezi az általa ismert önéletrajzokat is: „[...] legrégebb dolgozata, melyet ismerek, e címet viseli: *Kazinczy Ferenc élete, egyedül maradékainak számokra. Széphalom, májusban, 1814.* [...] Idézeteimben ÖÉ. I. (Önéletrajz I. dolgozat) rövidítéssel hivatkozom rá. Több becses részlettel bír, mely a következő dolgozatokból kimaradt; különben – a formát tekintve is – első, az utóbbiakhoz képest még nyers öntés.”³²

Az „1814-i ösváltozat lényegében megegyezik az 1817-i kidolgozás azonos oldalával”,³³ mondja Szilágyi, ezért a Szauder-kiadásokra emlékeztető módon, *Az én Életem* szövegközlésébe és jegyzetei közé beszúrva közöl a kéziratokból részleteket.³⁴

Az én Életem. Barátainak, Literatúránk barátjainak s legközelebb gyermekeimnek (lásd I. melléklet 4. pontja)

Az Akadémiai Kézirattárban a *Kazinczy Ferenc élete, egyedül maradékainak számokra* és a *Pestre. 1828* kéziratok közé kötötték be. Eredetileg 1–102-ig számozta be a kézirat lapjait a leírója, az utólagos számozás viszont a 21. rektótól csak a 66. fólió rektójáig tart. Tehát az eredeti számozás tízzel több oldalt jelöl. A címdal után, az eredeti számozás szerinti 3. oldalon található az „ELSŐ KÖNYV 1779. Júliusáig” felirat. Az *Első könyv* a 73. lapig (56. rektóig) tart. Az 56. versó és az 57. versó üres és nincs eredeti számozásuk, akárcsak az 57. rektónak, melyen a „Második könyv” felirat olvasható. Az

³¹ *Uo.*, 24.

³² TOLDY 195.

³³ SZILÁGYI 26.

³⁴ *Uo.*, 33–109, 591–600.

58. rektón kezdődik a *Második könyv* szövege, de az eredeti számozás szerinti 85. oldalon. Az eredeti számozás szerinti 74–84. oldalak tehát hiányoznak.

A Kazinczy-katalógus autográf fogalmazványnak, Szilágyi Ferenc viszont autográf tisztázatnak mondja.³⁵ Szerintem is tisztázat, melyet utólagosan, más tintával javítottak.

Az első címlapon autográf gazdasági feljegyzések találhatóak, amelyek azért igazán értékesek, mert bizonyítják, hogy 1818–19-ben is Kazinczy birtokában és keze ügyében volt ez az önéletrajz. Tehát az 1817-es tisztázás után még évekig feküdt befejezetlenül a kézirat. A befejezetlenségét jelzi az is, hogy az eredeti számozás szerinti 102. oldalra az előbbiekkal azonos színű tintával még fel van írva a lapszám, ám az oldal már üresen maradt.

Toldy Ö.É. III. rövidítés alatt idézi, és a harmadik, 1825 körül keletkezett önéletrajznak „gyanítja”.³⁶ Ám Abafi már az 1879-es kiadása előszavában bebizonyította, hogy mégis hiteles az 1817-es évszám: „Toldy ez évszámot [vagyis az 1817-est – O. L.] nem tartja a kézirat keletkezése évének, és ezt 1835-re [sic! – O. L.] teszi azon oknál fogva, mert abban a 15 éves Kelemenre történik hivatkozás, ez pedig – Toldy szerint – 1829-ben tünt volna fel néhány versével. Kazinczynak Bölöni Farkas Sándorral való levelezéséből azonban tudjuk, hogy az utóbbi öt 1816-ban ismertette meg tanítványával, a nagy reményeket keltett 14 éves Kelemen Lajossal, ki szerint csakugyan 1817-ben volt 15 éves, és így ama kézirat évszáma is egészen helyes.”³⁷

Kazinczy 1816-os levelezése is igazolja Abafi állítását: „Kölcsey újabb levelében is unszol, a’ mire ő és Pali rég olta unszólnak, hogy írjam meg életemet. – Elővevém papírosaimat, ’s két nap olta folytatom. Szebb mint képzelni mertem; ha tovább is így megyen, igen szépen fog elsülni. Titulusa ez: AZ ÉN ÉLETEM – barátaimnak, Literaturánk’ barátainak, legközelebbi gyermekeimnek. – KAZINCZYTÓL.”³⁸

„A tisztázat azonban, sajnos, csak az 1781. évig készült el: az eredeti számozás szerint 1–101. oldalra terjedő kézirat a 101. lap alján e félmondattal megszakad: *Eperjesnek fekvése gyönyö...* Folytatása nincs a 102. oldalon.”³⁹ A *Második könyv*ben, a szó közepén félbeszakadt mondat a letisztázás folyamatának a félbeszakadását sugallná, ám az utolsó mondat egészen pontosan így néz ki: „– Eperjesnek fekvése ~~gyönyö~~ –”. Így viszont már egy későbbi folytatás reményében feljegyzett tételmondatként is értelmezhetjük, tehát valószínű, hogy nem a másolás szakadt félbe, hanem a másolandó szöveg, vagyis a fogalmazvány fogyott el.

Máshol sem találtunk utalást *Az én Életem* folytatására. Igaz, egy Döbrentei Gábornak 1816. május 3-án írt levélből kiderül, hogy három könyvre szakaszolta volna Kazinczy, szemben a fennmaradt kettővel.⁴⁰ Az első kötetet 1779. július 13-ig, a másodikat 1794. december 14-ig tervezte, a harmadik az 1801. június 28-ától kezdődő eseményeket be-

³⁵ KazKat. 42; SZILÁGYI 589.

³⁶ TOLDY 196.

³⁷ ABAFI II.

³⁸ KazLev. XIV, 142–144, Helmeccy Mihálynak, Széphalom, 1816. április 21.

³⁹ SZILÁGYI 589.

⁴⁰ KazLev. XIV, 171–176.

szélte volna el. Vagyis a fogsága kivételével Kazinczy talán az egész életét meg akarta írni, a ránk maradt kézirat azonban még a tervezett második könyv végéig sem jut el.

A levelezés többször is megemlíti ezt az önéletrajzot, de minden esetben csupán a jelenleg is ismert szövegrészekre történik utalás, és Toldy is csak az általunk ismert szöveget találta meg 1860-ban.⁴¹

Kazinczy a Döbrenteinek írt levél végén közöl egy hosszabb részletet a készülő műből: „Holnap vagy még ma Pesti Juratusságom fordul elő. Életemnek második könyve pagina 85. így kezdődik: [...]” – és itt a Milecz Sámuelről szóló rész következik, ami *majdnem* azonos a kézirat eredeti számozás szerinti 85. oldalán kezdődő szövegrészlettel, tehát ez a levélrészlet sem erősíti meg, hogy a fogalmazvány tovább ment volna a tisztázatnál. És 1816 áprilisának végén még mindig nincs befejezve a *Második könyv*: „[Dessewffy József április 30-án] Látni akará dolgozásaimat, 's én neki által adtam Biographiám' első Könyvét, mert még csak az vala kész [...]”⁴²

Egy május 22-i, Kölcseynek címzett levél tanúsága szerint Kazinczy már négy könyvre tervezi *Az én Életemet*.⁴³ De ez a levél – akárcsak a május 3-i – arról is tudósít, hogy Kazinczy még mindig az eperjesi életszakaszán dolgozik. Vagyis eszerint az április 19-i kezdéstől május 3-ig megírta volna az életének első 22 évét, május 3-tól 22-éig viszont csak az 1781. január 11-étől az 1782. július 2-áig tartó időszakot (vagy még ennyit sem), ami más fennmaradt szövegekben alig 2–3 oldal terjedelmű. Ez alatt a „meddő” két hét alatt Kazinczy tizenegy hosszabb-rövidebb levelet írt, vagyis valószínűleg lett volna ideje folytatni az önéletrajzát. Talán nem tévedünk, ha az írói kedv elapadására gondolunk, már csak azért is, mert ezután egészen 1826-ig a levelezésben nem esik több szó az önéletrásairól. Ekkor Toldy vélhetően ennek az írásnak a befejezését sürgeti: „Kölcsey azt beszélte egyszer nekem, hogy több évek előtt önbiographiához fogtál, s hogy nagy veszteség lenne, ha be nem végeznéd...”⁴⁴ Vagyis Toldy 1860-ban nemcsak a fellelhető kézirat alapján mondhatta azt, hogy *Az én Életem Második könyve* „időmeghatározás nélkül, s megszakadva 1781-nél”,⁴⁵ hanem a személyes kapcsolatai alapján is.

Úgy látszik tehát, hogy *Az én Életemet* Kazinczy 1816 áprilisában, májusában fogalmazta meg, és – a cím és Abafi érvelése szerint is – 1817-ben tisztázta le. A fogalmazvány és a tisztázat feltehetően azonos időtartamot ölelt fel.

Kazinczy Ferencz' saját kezével írt Autobiographiája 1785^{ig} (lásd I. melléklet 5. pontja)

A kézirat néhány rövidebb írás és „emléknap” után van bekötve, a címetek utólag írta Cs. Ormós László eléjük. A kötet főcímlapján „Kazinczy Ferencz Autobiographiájának

⁴¹ TOLDY 196.

⁴² KazLev. XIV, 196–200, Helmeczy Mihálynak, Széphalom, 1816. május 16.

⁴³ KazLev. XIV, 209–210.

⁴⁴ KazLev. XX, 147–148.

⁴⁵ TOLDY 196.

egy része, – a ’ halhatatlan ember saját kezétől íratva” cím található, majd a következő oldalakon Kazinczynak és feleségének aláírása és egy néhány soros szövege.

Toldy ÖÉ. II.-ként idézi és még cím nélkülinek mondja. A Kazinczy-katalógus autográfoknak tekinti, Szilágyi szerint viszont „valószínűleg Kazinczy Gábor másolata az eredetiről”.⁴⁶ A kézirat első két lapján több mint egy tucat kisebb-nagyobb javítás található, a következő oldalak viszont alig vannak javítva. Szilágyi állítását megkérdőjelezi, hogy a megírás folyamatával *egyidejűleg* javítottatott kéziratról van szó, így ez nyilván nem lehet másolat. Már csak azért sem, mert a feltételezett másolóhoz 1848-ban jutott el a Kazinczy-hagyaték nagyobb része, ezzel szemben a „kötetet – több Kazinczy-kéziratból s egyéb emlékekből Cs. Ormós László állította össze Sárospatakon, »1836. évi Nyárelő hava 16^{kán}«.”⁴⁷

Mint Szilágyi megállapítja, „A jobb felső sarokban az eredeti számozás 9–31-ig terjed, de összesen 23 lap (levél) a kézirat, vagyis 46 oldal, ahogy Toldy mondja [...]”.⁴⁸ Toldy tehát még nem számolt a 8. oldalon található címlappal, melyen a „Kazinczy Ferencz’ saját kezével írtt Autobiographiája 1785^{ig}” felirat található. A 31. lap versóján szakad félbe az autobiographia szövege, az 1785-i események elbeszélése közben. Ez az oldal félig üresen maradt, és a következő, 32. és 33. számozott lapok is üresek. Tehát a következő oldalak nem elvesztek, hanem meg sem íródtak.

Toldy állapította meg a szövegből a keletkezés időpontját: „Íratása korát e sorok [...] határozzák meg: »Én pedig – mondám azzal a nagy tüzzel, mely engem hatvannegyedik esztendőmben, most is ifjívá teszen – én pedig...« stb. Tehát 1823.”⁴⁹

A Pályám emlékezete kéziratai

Az első *Pályám emlékezete* kidolgozásnak, a Tudományos Gyűjteményben 1828-ban megjelent változatnak nem találtam meg eddig a kéziratát.

Biográphiám 1759–1804 (lásd II. melléklet 1. pontja)

A kézirat 41–56. oldala hiányzik. Az utólagos számozás folyamatossága jelzi, hogy már az 1948–49-es kéziratári bekötéskor kimaradtak ezek a lapok. Abafi viszont erről a hiányzó helyről is idéz K. G. II. cím alatt, vagyis 1879-ben rendelkezésére állt e változat teljes szövege. A kéziratnak és idézeteinek az eltérései felvetik a kérdést, hogy ez a szöveg, vagy ennek a másolata-e a K. G. II. Szilágyi Ferenc azonosnak mondja ezt a kéziratot az 1879-es kiadáshoz felhasznált K. G. II.-vel: „Megjegyezzük, hogy a *Pályám emlékezete* Abafi által II.-nak jelölt változata nem másolatban, hanem Kazinczy Ferenc

⁴⁶ SZILÁGYI 588.

⁴⁷ *Uo.*, 589.

⁴⁸ *Uo.*, 588.

⁴⁹ TOLDY 195.

eredeti kézírásával, tisztázatlanban található az Akadémiai Könyvtárban, Tört. 4-r. 70. jelzeten.”⁵⁰

A kézirat a Kazinczy-katalógus szerint is autográf, azonban nem tisztázatlan, hanem fogalmazványnak minősíti. Valószínűleg azonban Szilágyinak van igaza, hiszen a kéziratban több helyen is megtalálhatóak a nyomtatónak adott utasítások, tehát inkább egy javított tisztázatlannak tekinthető.

Nincs rajta Toldynak a Kazinczy Gábor tulajdonában lévő kéziratokról készült 1855-ös listáján, ahol három másik *Pályám emlékezete* kéziratot ír le (I. IV. melléklet). Toldy az 1860-as *Kazinczy Ferenc és kora* című munkájában is három átdolgozását említi a Tudományos Gyűjteménynek.⁵¹ Ezek szerint Toldy ekkor sem számíthatta bele ezt a kéziratot a sokat emlegetett három átdolgozás közé, hiszen akkor már négy ismert változatról beszélt volna.

Az autográf hat könyvre oszlik. Az *Ötödik könyv Második szakának* végéig a tartalom és a kidolgozás nagyjából megegyezik az „Első kidolgozás. 1759–1783.” kézirat első négy könyvével (vagyis a Váczy-kiadás *Negyedik könyv Második szakának* 20. fejezetéig tartó résszel, 177–362).

A *Hatodik könyv Második szakasza* helyett tévedésből *Második könyvet* írt Kazinczy. Az, hogy ezt nem javította ki utólag, mint az első négy könyv római számos dátumát, arra enged következtetni, hogy a *Hatodik könyv* szövegét már nem olvasta át, azaz befejezetlenül hagyta a munkát.

A kézirat nem azonos az Abafi- és a Váczy-kiadások szövegével, de a szerkezete hasonlít a kiadványok felépítéséhez. A „Biographiám 1759–1804” kezdése: „Én 1759. octób. 27ikén Ér-Semjénben születtem...” és az utolsó bekezdése: „Most értem igazán partra, most érzem igazán magaméne magamat. [...] nem feleségem volt, hanem szeretőm [...] És hogy én ennyi bajt illy lélekkel viselek, az nem hideg bölcsesség’ munkája, hanem hála’ érzése.”

Ez utóbbi idézet már a „Második kidolgozás” című kézirat *Harmadik könyv Második szak* 23. fejezetének felel meg, vagyis a kiadások záró fejezete előtti szövegrésznek. Formailag megfelelne az Abafi és Váczy által összeszerkesztett kiadások elvárásainak.

A kézirat keletkezésének idejét nem sikerült megállapítani, a szövegben sem találtunk a megírás időpontjára utalást.

Pályám emlékezete: Második kidolgozás (lásd II. melléklet 2. pontja)

A kézirat az MTA Kézirattárban található a *Pályám emlékezete: Első kidolgozás. 1759–1783.* című szöveg után bekötve. Az utólag adott *Első kidolgozás. 1759–1783.* és *Második kidolgozás* alcímek csak legfeljebb a bekötés sorrendjére utalhatnak, és nem a megírás időpontjára vagy az egymásutániságra. A kéziratoknak nincsen címlapjuk, és a

⁵⁰ SZILÁGYI 18.

⁵¹ TOLDY 196–197.

fejezetcímlapok sem tartalmaznak elsőszégre utaló feljegyzést. A *Második kidolgozás* viszont sűrűbben van javítgatva, és a javítások az *Első kidolgozás. 1759–1783.* felé alakítják a szöveget. Ez cáfolja az alcímek által megadott sorrendiséget, és kétségtelenné teszi, hogy a *Második kidolgozás* a korábbi. Összevetve a két kéziratot a Tudományos Gyűjteményben megjelent szöveggel megállapítható, hogy a *Második kidolgozás* a folyóirat és az *Első kidolgozás. 1759–1783.* szövegváltozata között helyezkedik el.

A kézirat korai keletkezését állítja egy megjegyzés is a *Második könyv* előtt: „A fogsági naplot 1828. aug körül írta [Ezt a] könyvét a Pályának 1828. dec. és utóbb Pesten, hihetőleg amazzal egy huzamban.” (Talán Toldy jegyzete?) Toldy 1855-ös listája szerint a Tudományos Gyűjtemény után a második kidolgozás, de Toldy nem ismerte a *Biográphiám 1759–1804* című kéziratot.

A *Második kidolgozás* Kazinczy Gábor hagyatékából került az Akadémia tulajdonába. Toldy legkésőbb 1855-ben szerzett róla tudomást, 1859–60-ban pedig már használhatta a *Kazinczy Ferenc és kora* című munkájához. Az 1855-ös listán a 32. pontban *Pályám emlékezete* címen említett irat azonos a *Második kidolgozással*, a felsorolt ismertetőjegyek mindegyikében megegyeznek (I. IV. melléklet).

Toldy a Kazinczy-monográfiához fűzött jegyzésekben írja, hogy az *Önéletrajzok* (ÖÉ. I., ÖÉ. II., ÖÉ. III.) kéziratok mellett csak a *Pályám emlékezetének* ehhez a változatához fért hozzá: a Tudományos Gyűjtemény szövegét „élete utolsó éveiben még háromszor dolgozta át szerzője, van tehát PE. II. – PE. III. – PE. IV.; mind a három Kazinczy Gábor úr birtokában; én közölök – ennek szívességéből – a PE. IV-et használtam, mely négyrétben lapozatlan 274 beírt lapon 1759–1804-ig megyen, úgy, hogy az I. könyv 184 lapon fogsága előtti, a II. könyv 50 lapon fogsága alatti, a III. könyv, mely 1816-ig menedett, 40 lapon házasságáig (1804) folyt életét beszéli el; az előbb is már tárgyalt részekben itt-ott bővebben, de sokat rövidítve és majdnem szárazon regisztrálva; a II. könyvben pedig rejtélyeskedve, hogy a cenzor engedélyét megnyerhesse.”⁵²

Némi magyarázatra szorul a fenti Toldy-idézetnek és a 1855-ös listának az összevetése. A kézirat ugyanis valóban a Báróczy-novellával végződik, mint ahogy a lista mondja, de ez a szöveg befejezetlensége miatt szervesen toldaléknak hat a házasságot elbeszélő rész után. Azaz mint *önéletrajz* a „házasságáig folyt életét beszéli el”, de mint *szöveg* egy idézetre végződik: „...»...« Báróczy eddig.” A *Második kidolgozás* kézírata három könyvből áll, és a szakaszolás is megegyezik a Toldy által megadottakkal. Ám ő „274 beírt lap”-ról tesz említést, míg a Kazinczy-katalógus 121–261. fólió terjedelműnek mondja az autográfot, de megemlíti azt is, hogy a 190., 198–199. és a 204. fólió üres.⁵³

⁵² TOLDY 196–197.

⁵³ KazKat. 87.

Mint az előző fejezetben említettük, ez a kézirat a *Második kidolgozás* elé van bekötve, de időben utána keletkezett. Ez meglátszik a kidolgozottságán is, mert habár a Kazinczy-katalógus fogalmazványának mondja, inkább tűnik tisztázatnak. Kazinczy átdolgozó hajlamát ismerve nem meglepő, hogy a tisztázatnak készülő szövegbe is belejavított. A szövegben megtalálható, nyomtatónak adott utasítások is arra mutatnak, hogy tisztázattal van dolgunk: ezek azonos tintával és a szöveg lejegyzésével párhuzamosan íródtak. (Szemben néhány utólagos, sötétebb színű tintával készült javítással.) Egy fogalmazványba nyilvánvalóan felesleges lenne elhelyezni ezeket a német nyelvű útmutatásokat.

Az *Első kidolgozás. 1759–1783*, akárcsak Kazinczy legtöbb önéletírása, befejezetlenül maradt. Az utolsó, *Ötödik könyvből* csak az első két bekezdés készült el. A formai lezáratlanságot bizonyítja, hogy az eredeti számozás szerinti 239. oldalra felkerült az „ELSŐ SZAK” fejezetcím, de a második stb. szak már nem íródott meg (vagy nem lett átmásolva). Tartalmi lezárás sem érzékelhető, és nemcsak azért, mert az „ÖTÖDIK KÖNYV – MDCCCIV–MDCCCXV” alcímben bejelentett 1815-ös dátumot meg sem közelíti a szöveg, hanem mert Sylvester János *Grammatica Hungarolatina* című munkája lemásoltatásának a történetével ér véget, azaz nem jut el nyugvópontra sem az elbeszélte élettörténet (pl. házasság), sem a szöveg (pl. valamiféle általánosítás vagy összegzés).

Az *Első kidolgozás. 1759–1783* első (cím)oldala: „Kazinczy Ferencz életrajzi s rokontárgyu följegyzései, (cím nélkül) ELSŐ KÖNYV (1-től 240 lapig) (MDCCLIX–MDCCLXXXIII.)”. Az eredeti lapszámozás szerinti 148. és 149. oldal üres. Mindkét lap tetején ceruzával (?) írt feljegyzés olvasható. Az első: „Dayka [Theatr] Ráday”, a második: „Pozsonyi Diéta [Fodor]”. Az *Ötödik könyv* címlapja (237. l.): „ÖTÖDIK KÖNYV. – MDCCCIV–MDCCCXV. –” A következő 238. l. üres, a 239. l.: „ELSŐ SZAK – 2 MDCCCIV.” Az *Ötödik könyv* ez után következő szövege mindössze két bekezdésből áll, és a 240. lapig tart.

A kézirat keletkezésének idejét a kézirat 159. oldala adja meg: „Harminczöt eszt. olta úgy hiszem, hogy azért akada belém [...]”. Ugyanez az idézet az 1828-as Tudományos Gyűjtemény szövegében így hangzik: „[...] a’ mint harmincznégy eszt. olta hiszem, de akkor nem gyaníhattam [...]”.⁵⁴ Eszerint a megírás időpontja 1829.

Toldy 1855-ös listáján a 33. pont alatti bejegyzés erre a kéziratra vonatkozik (I. IV. melléklet).

Biographiám 1759–1779 (lásd II. melléklet 4. pontja)

A számozatlan címlap versóján életrajzi és egyéb feljegyzések olvashatóak, melyek egy része egy beragasztott cédulán található.

⁵⁴ TudGyűjt, 1828/12, 95.

A kéziratnak csak eredeti lapszámozása van. A belső címlap (1–2. l.) után a kézirat két könyve következik: I. könyv: 1759–1779 (3–54. l.), II. könyv: 1779–1783 (55–124. l.). A címlap évszáma tehát csak az I. könyvre vonatkozik.

A kézirat kezdete megegyezik a Kazinczynak 1831. augusztus 10-ére keltezett, Szemere Pálhoz és feleségéhez írt levelében közölt részlettel.⁵⁵ Kazinczy a levél írása után kevesebb mint két hét múlva meghalt, tehát minden bizonnyal ez a legutolsó kidolgozása a *Pályám emlékezetének*.

A kézirat kezdete: „Elijedék midőn [...] azok érdemlik a’ tudást, s’ némelly tévedt hírek csak így némulhatnak el.” Az utolsó bekezdés: „Gróf Eszterházy Miklós Követünk az Orosz Udvarnál, az 1764diki Diétán magyar ruhát vona valaha magára. Testvér öccse az akkor Váczi, tovább Egri Püspök felkiálta: »Hála Istennek, hogy Kemedet valaha a’ maga bőrében láthatom.«”

Toldy listájának 34. pontja erre a kéziraatra vonatkozik (l. IV. melléklet).

A Pályám emlékezete fontosabb kiadásai

Tudományos Gyűjtemény, 1828 (lásd III. melléklet 1. pontja)

A szövegnek nem találtam meg a kéziratát. (A Kazinczy-levelezés szerint a kéziratról Szemere Pál másolatot is készített.)⁵⁶

A Tudományos Gyűjtemény 1828-ban négy részletben közölte Kazinczy önéletírásának addigi utolsó változatát. A Kazinczy-levelezés egyedül ezt a szövegváltozatot helyezi a *Pályám emlékezete* cím alá. Még 1827 közepén is *Biographiámról* és *Pályám’ Naplójiról* beszél Kazinczy, 1829 januárjában pedig már ismét *Autobiographiám* és *Biographiám* címen említi önéletírását.⁵⁷ Az itt közölt részletek, a kisebb-nagyobb eltéréseket nem számítva, a Váczy-szöveg I. és II. könyvének, vagyis az 1903-as kiadás 177–315. oldalainak feleltethetők meg.

De amíg a Tudományos Gyűjteményben Kazinczy az 1792-es koronázási események elbeszélése után rövid úton berekeszti a művet, addig a Váczy-szöveg II. könyvének a zárlata már sejteti a szerző 1795-ös letartóztatását, és a szöveg nyitva hagyásával – egy megszakított mondattal – az életrajz folytatását is. A folyóirat szerkesztői azonban nem láttak esélyt a fogságról és a fogság után történekről szóló feljegyzések közzétételére. Az utolsó, decemberi rész már *Bérekészítés* alcímmel jelent meg, és kitapintható a lezárás (kissé erőltetett) szándéka a szöveg végén is. A levelezés tanúsága szerint azonban nemcsak a cenzúra, hanem a szerkesztők és szövegközlők (Vörösmarty Mihály, Toldy Ferenc és Szemere Pál) óvatossága is befolyással volt a kiadásra.

Toldy 1828. január 21-én írt leveléből tudjuk, hogy a folyóiratban megfigyelhető „minuszokkal teli sorok a censor kegyetlen kezének nyomdoki”.⁵⁸ A januári részletben

⁵⁵ KazLev. XXI, 632; *Biographiám 1759–1779*, 3–4.

⁵⁶ KazLev. XX, 318–319.

⁵⁷ KazLev. XX, 284–286; XXI, 1–4.

⁵⁸ KazLev. XX, 457–459.

két helyen található ilyen sor: az apa halála utáni családi gyászt leíró 46. oldalon, és a gróf Sztáray Mihályról és a kanonok Forgács Ferencről (*Első kidolgozás. 1759–1783-ban: Pál!*) szóló 56. oldalon. Az *Első kidolgozás. 1759–1783* kéziratban nem találtunk olyan szövegrészt, amely magyarázatot adna a mai olvasónak a cenzúra beavatkozására. Egyértelműbb viszont a kihúzott részlet azonosítása a februári szám 23. és a novemberi szám 56. oldalán: „[Ratschky] a mészárosok embere referendárius leve a cseh cancellariánál; Sonnenfels nélkül örökké a Bécsbe hajtott vágókat improcollálta volna”, és „[Niczky Kristófot] Szabad gondolkozása s beszéde gyanússá tévé Terézia előtt, kihez ellenségei híreket vittek felőle.”⁵⁹ Ez utóbbi idézetnél biztosak lehetünk abban, hogy a későbbi kéziratba a kihúzott részt Kazinczy nem az eredeti formában csempészte vissza: „Niczky §-ában a censor négy sort töröltt: de hív nem vala stb.”⁶⁰ A novemberi szám 61. oldalán Batsányi János neve után azonban már nem a „censor kegyetlen kezének” a nyoma látszik, hanem Szemerée.⁶¹ Kazinczy kényszerű öncenzúrájáról ír 1828 novemberében, majd decemberében is Guzmics Izidornak: „Most folytatom Autobiographiámat, nem említvén a’ mit nem szabad. Lap 70. sor 3. olvasd: Martinovics, Fessler”,⁶² és „Sok szép dátumok; de mely kár, hogy a censurát rettegvén, szabadon nem szólhatunk. Kivált az egri püspök gróf Eszterházy felől sok szépet mondhaték vala.”⁶³

A Tudományos Gyűjteményben megjelent változatot a cenzúra és a szerkesztők beavatkozásai miatt, és azért, mert nem ez az önéletírás utolsó kidolgozása, nem tekinthetjük a *Pályám emlékezete* hiteles, a szerző által jóváhagyott szövegének.

Pályám emlékezete, 1879 – az Abafi-kiadás (lásd III. melléklet 3. pontja)

Forrásai:

K. G. I.:

1. MTAK K 634 (korábban: Tört. 4° 12.), *Pályám emlékezete: Első kidolgozás. 1759–1783* lelőhelyű és című autográf (KazKat. 87; Abafi 1–229);

2. MTAK K 634 (korábban: Tört. 4° 12.), *Pályám emlékezete: Második kidolgozás* lelőhelyű és című autográf (KazKat. 87; Abafi 229–236);

vagy: az 1. és a 2. pontban megadott kéziratok ismeretlen, összeszerkesztett másolata (Abafi XVI, 1–236).

K. G. II.:

3. Tört. 4° 70. *Biográphiám 1759–1804* lelőhelyű és című autográf fogalmazvány (KazKat. 136; Abafi XVI, 237–343);

vagy: ennek ismeretlen másolata.

4. A Tudományos Gyűjtemény (TudGyűjt, 1828/1, 2, 11, 12; Abafi 237–343).

⁵⁹ VÁCZY 241, 257.

⁶⁰ KazLev. XX, 550–551.

⁶¹ KazLev. XXI, 1–4.

⁶² KazLev. XX, 561–563.

⁶³ Idézi: ABAFI XII.

A *Pályám emlékezete* kéziratái közül – mondja az önéletírást elsőként önálló kötetben kiadó Abafi – „kettőt leltünk meg Kazinczy Gábor hagyatékában másolatban, sajtókészen: egyikét elfogadtuk jelen kiadásunk szövegéül, és függelékben adtuk a másíknak, valamint a Tudományos Gyűjtemény szövegének eltérő helyeit.”⁶⁴ A főszöveget K. G. I.-gyel, a *Pótlások* cím alatt a „Kazinczy Gábor második másolatát”-ból közölt részleteket K. G. II.-vel jelöli Abafi.⁶⁵

Az Abafi által K. G. I.-en alapulónak mondott főszöveg tovább megy, mint az *Első kidolgozás. 1759–1783* című kézirat, ami csak az *Ötödik könyv Első szakának* első két bekezdéséig készült el. Ezután a kiadás a 229. oldaltól, a „Debrecennek még egy kincse van...” bekezdéstől a 236. oldalig, tehát a főszöveg végéig, a *Második kidolgozás* részletét közli. A szerkesztő sem az előszóban, sem a jegyzetek között nem nevezi meg a *Második kidolgozást* forrásként, sőt még csak nem is utal arra, hogy itt már nem a K. G. I.-et adja. Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy Abafi másolatokat nevez meg a K. G. I. és a K. G. II. forrásaként, és a bevezetés szerint a *Pályám emlékezete* változatai közül csak kettőt lelt meg Kazinczy Gábor hagyatékában. Tehát a Tudományos Gyűjteménybeli szöveggel együtt csak háromhoz fért eszerint hozzá: „Negyedik változatát, valamint az Önéletírás három szövegét – fájdalom – nem vehettük tekintetbe, nem lévén módunk, azokhoz hozzáférni.”⁶⁶

Feltevésünk szerint a kiadvány főszövege az *Ötödik könyv* első két bekezdéséig az *Első kidolgozás. 1759–1783* című kéziratból, az ez után következő rész pedig a *Második kidolgozásból* átemelt részből állt össze (lásd a Váczy-kiadásról szóló fejezetben a 2. táblázatot). Az *Ötödik könyv* első két bekezdéséig – a sajtó- és egyéb ilyen jellegű hibáktól eltekintve – híven követi az *Első kidolgozás. 1759–1783*-at, amellyel a szakaszolásában is megegyezik.

Megerősíti kételyeinket Abafi állításaival szemben Váczy János is az 1900-as kiadásának előszavában: „*Nemzeti Könyvtár*beli kiadásnak is nagyrészt ez volt az alapja...” (vagyis az *Első kidolgozás. 1759–1783*).⁶⁷ Ugyanitt írja azt is az Abafi-kiadásról, hogy: „...e kiadásban annyi hiba van, hogy a szöveg sok helyütt más, mint az eredeti”, majd lábjegyzetben közli a valóban értelemzavaró hibák egész sorát.⁶⁸ További eltérések is megfigyelhetők a kézirat és az Abafi-kiadás között. A kéziratok és az Abafi-kiadvány eltérései másolási vagy nyomdahibának tűnnek, vagy a nagyobb eltérésekben (az *Ötödik könyv* átszerkesztése és a „dán szavak” írásmódja) szerkesztői beavatkozásnak. A szövegromlásán kívül „szövegjavítást” is megfigyelhetünk, mint pl. a hiányzó adatok üresen maradt helyeinek kitöltése. Ezek a többletek utólagos kiegészítéssel is megmagyarázhatóak, tehát nem zárják ki a kézirat és a kiadvány forrásának a megfeleltethetőségét.

Az Abafi-kiadáshoz rendelt mindhárom kéziratot a Kazinczy-katalógus autográf fogalmazványoknak mondja. Egyetérthetünk azonban Szilágyival, aki szerint viszont a K.

⁶⁴ ABAFI XVI.

⁶⁵ *Uo.*, 237.

⁶⁶ *Uo.*, XV–XVI.

⁶⁷ VÁCZY 1900, 5.

⁶⁸ *Uo.*, 5–6.

G. II. vagyis a *Biographiám 1759–1804* autográf tisztázat. Abafi ezzel szemben másolatoknak mondja a K. G. I.-et és a K. G. II.-t. Autográf és másolat megkülönböztetése körüli ellentmondásokkal már a *Kazinczy Ferencz saját kezével írt Autobiographiája 1785-ig* című kézirat kapcsán találkoztunk.

Ha a kérdéses kéziratok fogalmazványok, mint a Kazinczy-katalógus állítja, akkor nyomon követhető rajtuk a megírás folyamata, ami viszont már kizárja azt, hogy a másolatok közé soroljuk őket. Ez az ellenvetés a *Második kidolgozás* esetében vitathatatlanul felmerül, hiszen ez a szöveg sűrűn van javítgatva. De az *Első kidolgozás. 1759–1783*-on már kevésbé látszik ez a munkafolyamat, így elbizonytalanodik a fogalmazvány–tisztázat kategóriába sorolás egyértelmősége is. A két kéziratot összevetve, a *Második kidolgozás* egyik későbbi változatának, tulajdonképpeni tisztázatának is tekinthetjük az *Első kidolgozás. 1759–1783*-at. Így lehetséges az, hogy Abafi nem tekintette külön változatnak a két szöveget, ezért beszélt egy K. G. I. kézitről a két *Első kidolgozás. 1759–1783* és *Második kidolgozás* helyett.

A *Pótlásokban* K. G. II. név alatt idézett szövegrészletek – egy-két kivételtől eltekintve – szó szerint megegyeznek a *Biographiám 1759–1804* kézirat megfelelő helyeivel. A kiadás pontosan megadja azt is, hogy a közölt részletek a kézirat melyik könyvének hányadik §-ából valók. Az eltérések jellege miatt azonban mégsem állíthatjuk biztosan a kézirat és a K. G. II. azonosságát: fenntartjuk mind egy ismeretlen másolatnak, mind a kiadás jelentős szövegrontásának lehetőségét. Példaként az Abafi-kiadás 8. lapjának 25. sorához utalt „pótlás” eltéréseit mutatjuk be: „*Egy munkájában* azt beszélé, hogy midőn az a' seregecske, mellyben ő is szolgált, egy váracska alá *juta*, 's látták hogy azt ők meg nem fogják vehetni, *egy huszár*, a' híréért, a' várra sütötte piztolyát, 's oda hagyták.”⁶⁹ „*Ifjabb esztendeiben vitézkedett is, s deák nyelven írt naplója tele van elmésségekkel. Csapatja, nem tudom hol*, azt beszélé, hogy midőn az a seregecske, melyben ő is szolgált, egy váracska alá *vágtatván s látván*, hogy azt ők meg nem fogják vehetni, *egyik társa*, a híréért, a várra sütötte piztolyát, s oda hagyták.”⁷⁰ A két szöveg egyezéseinek és eltéréseinek az arányát az alábbi táblázat szemlélteti.

⁶⁹ *Biographiám 1759–1804*, 9 – az eltérések kiemelése tőlem: O. L.

⁷⁰ ABAFI 238–239 – az eltérések kiemelése tőlem: O. L.

1. táblázat: az Abafi-kiadás *Pótlásaiban* K. G. II.-ként idézett szövegrészek és a *Biográphiám 1759–1804* kéziratnak az összevetése (a helyesírás eltéréseit figyelmen kívül hagyva)

lap- szám/ meg- jegy- zetelt lap	<i>Pótlások – K. G. II.</i>	lap- szám	<i>Biográphiám 1759–1804</i>
237/4	„Ferencnek, az erdélyi...”	3	megegyezik a kiadással
237/6	„Oly dolgok, melyek...”	5	megegyezik a kiadással
237/7	„ez a nagy ostora az életnek, magát még kegyetlenebbül bünteti mint másokat.”	6	„[...] hogy a’ nehéz kedv magát még kegyetlenebbül bünteti mint másokat”
237/7	„pantalonos ifjaink”	7	megegyezik a kiadással
238/8	„A gyűlések napján...”	7	megegyezik a kiadással
238/8	„Baranyinak öltözetére...”	7–8	megegyezik a kiadással
238/8	„Sem Bossányi...”	8	megegyezik a kiadással
238/8	„két hüvelykjét...”	8	megegyezik a kiadással
238/8	„és ezt unalmában...”	8	megegyezik a kiadással
238/8	„[...] Ifjabb esztendeiben vitézkedett is, s deák nyelven írt naplója tele van elmésségekkel. Csapatja, nem tudom hol, azt beszélé, hogy midőn az a seregecske, melyben ő is szolgált, egy váracska alá vágatván s látván, hogy azt ők meg nem fogják vehetni, egyik társa, a híréért, a várra sütötte pisztolját, s oda hagyták. [...]” (Az idézet többi része megegyezik a kézirat- tal.)	9	„Egy munkájában azt beszélé, hogy midőn az a seregecske, melyben ő is szolgált, egy váracska alá juta, s látták hogy azt ők meg nem fogják vehetni, egy huszár, a híréért, a várra sütötte pisztolját, s oda hagyták.”
más eltérést nem találtam			

A főszöveg, a K. G. I. esetében is elképzelhető, hogy egy olyan másolat volt a főszöveg forrása, amely már összeszerkesztette az *Első kidolgozás. 1759–1783* és a *Második kidolgozás* két kéziratát. Ettől azonban még nem lesz hitelesebb a közölt szöveg, hiszen nincs lényegi különbség aközött, hogy a két autográf összeszerkesztését egy ismeretlen másoló vagy egy ismert szerkesztő végezte-e el. Ez az összemáolás is megmagyarázhatná, hogy Abafi miért írja azt, hogy csak két *Pályám emlékezete* kéziratot ismert. De ebből az is következne, hogy Abafi előtt az *Önéletrajzok* négy szövege mellett minden ma ismert *Pályám emlékezete* kézirat (a *Biográphiám 1759–1804*, a *Második kidolgozás*, az *Első kidolgozás. 1759–1783* és a *Biographiám 1759–1779*) ismeretlen volt, míg számunkra az őáltala használt K. G. I. és K. G. II. is felfedezetlenül maradt. Vagyis egyetlen „közös” Kazinczy-önéletrajzot sem tudunk megnevezni a lehetséges tízből, noha az

Abafi említette kéziratok mindegyike „Kazinczy Gábor hagyatékából a m. t. Akadémia birtokába ment át”⁷¹

A források hitelessége körül keletkezett ellentmondást nem lehet feloldani anélkül, hogy kétségbe ne vonnánk közben Abafi közlésének a megbízhatóságát. Úgy vélem, hogy az 1879-es kiadás forrásai – a Tudományos Gyűjtemény mellett – az *Első kidolgozás. 1759–1783*, a *Második kidolgozás* és a *Biographiám 1759–1804* című kéziratok voltak.

Kazinczy Ferencz műveiből, 1903 – a Váczy-kiadás (lásd III. melléklet 8. pontja)

Forrásai:

1. MTAK K 634 (korábban: Tört. 4° 12.), *Pályám emlékezete: Első kidolgozás. 1759–1783* lelőhelyű és című autográf (KazKat. 87; Váczy 175–362);

2. MTAK K 634 (korábban: Tört. 4° 32.; a KazKat. tévesen mondja Tört. 4° 12.-nek), *Pályám emlékezete: Második kidolgozás* lelőhelyű és című autográf (KazKat. 87; Váczy 362–369).

Váczy János a *Bevezetésben* azt írja, hogy „A *Pályám emlékezete* ezúttal negyedszer jelenik meg nyomtatásban, most először teljesen s egészen híven a M. Tud. Akadémia könyvtárában őrzött azon példányhoz, a melyet Kazinczy utolsó éveiben sajtó alá készített, ellátva azt a nyomtatónak adott aprólékos utasításokkal. Csupán az orthographia tér el az eredetitől.”⁷²

A szöveg utolsó hét fejezete előtt viszont a következő megjegyzést olvashatjuk: „Innen kezdve végig Kazinczynak egy másik önéletrajzából való, a mely ugyancsak a M. Tud. Akad. levéltárában őriztetik M. Tört. 4-r. 32. alatt. A folyó számokat a szerkesztő az előbbinek folytatásaként adja.”⁷³ Tehát mégsem „egészen híven” az említett kéziratához.

Váczy a kiadások között csak a Tudományos Gyűjtemény, Abafi és a saját, 1900-as kiadását tartotta számon, nem vette figyelembe az 1836-os, 1888-as, 1890-es és az 1899-es szövegközléseket.⁷⁴ Tehát ez nem a negyedik, hanem már a nyolcadik kiadása a *Pályám emlékezetének*; igaz, hogy az eddigi kiadások, Abafi kivételével, nem törekedtek a teljes mű közlésére.

Az *Első kidolgozás. 1759–1783* valóban „el van látva a nyomtatónak adott aprólékos [német nyelvű] utasításokkal”, de hogy a kiadás főszerzőjének a kézírata biztosan azonos az MTAK K 634, *Pályám emlékezete: Első kidolgozás. 1759–1783* lelőhelyű és című autográffal, azt Váczy két lábjegyzete teszi kétségtelenné: „E név [Gróf Illetlházyne] után Kazinczy e sort kitörölle: *de minek ez a csuda név?*”⁷⁵ A kéziratban ez a javítás a 225.

⁷¹ ABAFI III.

⁷² VÁCZY 19.

⁷³ *Uo.*, 362.

⁷⁴ VÁCZY 1900, 1.

⁷⁵ VÁCZY 355.

(113r) oldalon található meg. A másik lábjegyzet: „Ide Kazinczy még óhajtott valamit följegyezni később, azért hagyott nagyobb hézagot a kéziratban is.”⁷⁶

Ez az autográf – az „orthographiát” és néhány elírást nem tekintve – megegyezik Váczy kiadásának szövegével, kivéve a kézirat *Ötödik könyve* és a kiadás *Negyedik könyv Második szakának* 22–29. fejezete közötti különbséget. Abafinál még csak feltételezhető, de Váczy esetében bizonyos, hogy lekerekítette a szöveg végét hét fejezet hozzátoldásával. Ez a kiegészítő szövegrészlet a *Második kidolgozás* című kéziratból való.

E másik kéziratból kiemelt részlet beillesztésére könnyen találhatunk magyarázatot: Váczy teljes joggal vélhette lezáratlannak a főszöveget. Nemcsak azért, mert a fejezet-címbe bejelentett 1815-ös dátumot meg sem közelíti a kézirat csupán két fejezetből álló csonka *Ötödik könyve*, hanem mert tartalmi lezárás sem érzékelhető. Az autográf ugyanis Sylvester János *Grammatica Hungarolatina* című munkája lemásoltatásának a történetével ér véget, ami nyilván nem felel meg az önéletrajz műfaji elvárásainak. Váczy egy olyan szövegrészt iktatott be az *Ötödik könyv* helyére, amely szintén leírja ezt az eseményt, de rögtön ezután Kazinczy házasságának a története követi. Ezzel a szövegrész-cserével egy tartalmi átkötésen keresztül kapcsolódik a főszöveghez egy már elfogadhatónak vélt zárlat.

Abafi és Váczy egyaránt átszerkesztette a *Pályám emlékezetét*. Az *Első kidolgozás*. 1759–1783 és a *Második kidolgozás* című kéziratokból az alábbi módon közöltek részleteket:

2. táblázat: Az *Első kidolgozás*. 1759–1783 és a *Második kidolgozás* című kéziratok kapcsolata a Váczy- és az Abafi-kiadással

<i>Első kidolgozás</i> . 1759–1783		<i>Második kidolgozás</i>	
I–IV. könyv	V. könyv	III. könyv Második szak	
		17. fej.	18–24. fej.
az Abafi-kiadás a IV. könyv végéig (1–227)	az Abafi-kiadás V. könyv első két bekezdése (228–229)	–	az Abafi-kiadás V. könyv harmadik bekezdésétől végig (229–236)
a Váczy-kiadás a IV. könyv, második szak, 21. fejezetéig (175–362)	–	a Váczy-kiadás IV. könyv, második szak, 22. fejezete (362–363)	a Váczy-kiadás IV. könyv, második szak, 23. fejezetétől végig (363–369)

A Váczy-szöveg hatástörténete lényegesen jelentősebb, mint az 1879-es kiadványé, amelynek tekintélyét Váczy már 1900-ban aláasta azzal, hogy felhívta a figyelmet a szövegrontásaira. Mások mellett Orosz László, Szauder József és Szauder Józsefné is a nagyobb tekintéllyel bíró Váczy kiadása nyomán adták ki kötetüket. Orosz László „Kiegészítésként függelékben néhány érdekes részletet” is közölt a Váczy-kiadásból átvett főszöveg után „az Abafi Lajos kiadásában megjelent szövegváltozatokból.”⁷⁷ A Szauder-

⁷⁶ Uo., 294; *Első kidolgozás 1759–1783*, 148–149 (74v–75r).

⁷⁷ OROSZ 268.

Összegzés

Kazinczy Ferenc százhetven évvel ezelőtt, 1831-ben halt meg. Levelezéséből tudjuk, hogy halála előtt még két héttel is „Biographiá”-ján dolgozott. Önéletírását nemcsak a szerző és a kortársak tartották kiemelkedően fontos írásnak, hanem az utókor is. A szövegközlések közül azonban egyik sem fogadható el a jelenleg ismert kéziratok bármelyike hiteles kiadásának. Tehát az a szöveg, amit százhetven éve *Pályám emlékezete* cím alatt olvasunk, nem azonos Kazinczy egyetlen önéletírásával sem. És nemcsak a szöveg megbízhatósága kérdéses: a fellelhető kéziratok egyikén sem található meg a *Pályám emlékezete* cím, és Kazinczy a levelezésében is csak a Tudományos Gyűjteményben megjelent szöveg kapcsán nevezi meg önéletírását így.

A *Pályám emlékezete* cím alá sorolt négy kézirat egyike sem felel meg egy „jó” szöveg követelményeinek. Négyből három befejezetlen, a negyedik, a *Biographiám 1759–1804* pedig a közepén hiányos. Az időben utolsó kézirat szakad félbe az elbeszélte időtartamot tekintve a leghamarabb. Marad tehát az *Első kidolgozás. 1759–1783*, mint a *Második kidolgozás* későbbi változata. Az elmúlt százhetven év szövegközléseinek a hagyománya szintén ennek a kéziratnak a megjelentetését ösztönzi.

A jövőbeli kiadásoknak a forrásul választott kézirat autonómiájának tiszteletben tartása mellett kell figyelembe venniük a *Pályám emlékezete* kiadások hagyományát is. Egy esetleges újraközlésnek, ha ki akarja javítani a korábbi hibákat, a *Pályám emlékezete* cím alatt az *Első kidolgozás. 1759–1783* kéziratot hüen, azaz változtatások és kiegészítések nélkül kell főszöveggént közölnie. A szövegváltozatokból főképpen azokat a részletet célszerű felvenni jegyzetbe és/vagy függelékbe, amelyeket már a korábbi kiadások is közöltek.

A szövegközlések eddig mintha dönteni kényszerültek volna a „jót vagy jól” dilemmája között: ha a kéziratokat hüen, „jól” közlötték volna, akkor az önéletírás lekerekítettsége, „jó”-sága szenvedett volna csorbát. A „jót és jól” intelmét, úgy tűnik, csak egy elektronikus formában megjelenő szövegközlés képes megvalósítani. Ez a CD-ROM-on rögzítendő ideális kiadás képes lenne az összes szövegváltozatot és előzményt önálló műként tárolni, és nem csak egymás függelékeként. Emellett megteremtené a szövegek közötti átjárhatóság, összehasonlíthatóság, kiegészíthetőség lehetőségét is. A *Pályám emlékezete* eddigi könyvformájú kiadásaiba bele van foglalva a szerkesztők társszerzősége is. Ez a kiadás viszont meghagyná a szövegek önálló, betűhív, jegyzetek és magyarázatok nélküli formáját is. Erre az alapra, ha az olvasó szükségét érzi, előhívhatja a jegyzetapparátust, felnyithatja a kívánt szöveget, amit összevethet a mögötte lévő változatokkal, és megfigyelheti az átírások, változatok dinamikáját, a „felstilizálás” folyamatát.

A digitális forma képes a jegyzetek szintjén is megengedni a választást. A csupán „kötelező irodalomként” való olvasásmódhoz elegendő egy kritikai szintű jegyzetanyag

információinak a töredéke is, míg az értelmezés és értékelés – ami ezeknél a szövegeknél nemegyszer szükségesnek látszik – már nem fér bele egy kritikai kiadás formájába.

2004. CXK évfolyam 768. szám

Rövidítések

- ABAFI – KAZINCZY Ferenc *Művei*, III, kiadta ABAFI Lajos, Bp., 1879.
 KazKat. – GERGYE László, *Kazinczy Ferenc kéziratos hagyatéka*, Bp., 1993.
 KazLev. – KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXIII, kiadta VÁCZY János, HARSÁNYI István, BERLÁSZ Jenő stb., Bp., 1890–1960.
 MTAKK – a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára.
 OROSZ – KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, kiadta OROSZ László, Bp., 1956.
 SZAUDER – KAZINCZY Ferenc *Művei*, I–II, kiadta SZAUDER Mária, Bp., 1979.
 SZAUDER J. – KAZINCZY Ferenc *Válogatott művei*, I, kiadta SZAUDER József, Bp., 1960.
 SZILÁGYI – KAZINCZY Ferenc, *Az én életem*, kiadta SZILÁGYI Ferenc, Bp., 1987.
 TOLDY – TOLDY Ferenc, *Kazinczy Ferenc és kora*, Bp., 1987.
 TudGyűjt – Tudományos Gyűjtemény.
 VÁCZY – KAZINCZY Ferenc *Műveiből*, kiadta VÁCZY János, Bp., 1903.
 VÁCZY 1900 – KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, kiadta VÁCZY János, Bp., 1900.

I. melléklet: az önéletírások kéziratai

	<i>lelőhely</i>	<i>cím, alcím</i>	<i>kézirat</i>	<i>kiadás</i>	<i>kelt</i>	<i>időtartam</i>
1.	MTAK, K 614 (korábban: Tört. 4° 32), 1–258 (KazKat. 43.)	<i>Az én naplóm 1801. jún.– 1810. Decemb. Tisztáztam Széphalmon 1812. Martz.</i>	autográf, tisztázat	Szilágyi 183– 336 (a teljes kéziratot közli)	Széphalom, 1812. márc.	1801-től 1804. ápr. 15- ig
2.	MTAK, K 612 (korábban: Tört. 4° 32), 1–18. (KazKat. 42.)	<i>Kazinczy Fe- rencz' Élete, egyedül mara- dékainak szá- mokra. Szépha- lom, Május- ban, 1814.</i>	autográf, tisztázat	Szilágyi a 33– 109. és az 591– 600. oldalakon [ ]-ben közöl részleteket	Széphalom, 1814. máj.	1759-től 1767-ig
3.	MTAK, K 612 (korábban: Tört. 4° 32), 11–25. (KazKat. 42.)	<i>Kazinczy Fe- rencz' Élete, egyedül mara- dékainak szá- mokra. Szépha- lom, Május- ban, 1814.</i>	autográf, fogalmazvány	Szilágyi a 33– 109. és az 588– 610. oldalakon [ ]-ben közöl részleteket	Széphalom, 1814. máj.	1767-től 1774-ig

	<i>lelőhely</i>	<i>cím, alcím</i>	<i>kézirat</i>	<i>kiadás</i>	<i>kelt</i>	<i>időtartam</i>
4.	MTAK, K 612 (korábban: Tört. 4° 32), 21r–66r (1–101). (KazKat. 42.)	<i>Az én Életem, Barátaimnak, Literatúránk barátjainak s legközelebb gyermekeim- nek. (Kazin- czytól.)</i>	autográf, tisztázat	Szilágyi a 33– 109. lapokon a teljes kéziratot közli	Széphalom, 1816. ápr. 19- tól 1817-ig	1759-től 1781 tavaszáig
5.	MTAK, Tört. 4° 65, 23r–31v (9–32). (KazKat. 136.)	<i>Kazinczy Fe- rencz' saját kezével írtt Autobiogra- phiája 1785^{ig}</i>	autográf, fogalmazvány	Szilágyi a 111– 129. lapokon részleteket közöl	1823	1759–1785-ig

II. melléklet: a *Pályám emlékezete* kéziratai

	<i>lelőhely</i>	<i>cím, alcím</i>	<i>kézirat</i>	<i>kiadás</i>	<i>kelt</i>	<i>időtartam</i>
1.	MTAK, Tört. 4° 70, 1–273 (a 41–56. hiányzik). (KazKat. 136.)	<i>Biográphiám 1759–1804</i>	autográf, fogalmazvány; ill. nyomtat- vány	részleteket közöl belőle függelékben Abafi (237–343) és Orosz (251–263); az <i>Első kidolgozás. 1759–1783</i> szövegébe ágyazva Szauder J. (1–211) és Szauder M. (209–418)	?	1759-től 1804-ig
2.	MTAK, K 634 (korábban: Tört. 4° 12), 121–261. (KazKat. 87.)	<i>Pályám emlé- kezete: Második kidol- gozás</i>	autográf, fogalmazvány	részletet közöl belőle Abafi a 229–236., Váczy a 362–369., Orosz a 239–247., Szauder J. a 203–209. és Szauder M. a 411– 418. lapokon	1829	1759-től 1804-ig
3.	MTAK, K 634 (korábban: Tört. 4° 12), 1–120. (KazKat. 87.)	<i>Pályám emlé- kezete: Első kidolgo- zás. 1759– 1783</i>	autográf, tisztázat	Abafi az egész szöveget kiadta (Abafi 1–229), Váczy a csonka <i>Ötödik könyv</i> elhagyásával közölte (Váczy 175– 362). Abafi és Váczy után az összes <i>Pályám emlékezete</i> kiadás ezt a szöveget közli	1829	1759-től 1804-ig
4.	MTAK, K 606 (korábban: Tört. 4° 12), 1–124. (KazKat. 33.)	<i>Biographiám 1759–1779</i>	autográf, tisztázat	kiadatlan	1831 nyara	1759– 1789 ősze

(forrásmunka: BUSA Margit, *Kazinczy Ferenc bibliográfiája. (I.) 1775–1980, Miskolc, 1981; II. 1981–1990, Sátoraljaújhely, 1991)*

	év	cím, közli, egyéb
1.	1828	<i>Pályám emlékezete 1805-ig</i> , közli SZEMERE Pál, TudGyűjt, 1828/1, 32–59; 2, 3–24; 11, 43–79; 12, 74–103
2.	1836	<i>A Pályám emlékezete első része</i> , közli INÁCSI PAP Endre, Szemlélő, 1327–1334, 1345–1350, 1359–1365, 1377–1382, 1385–1394
3.	1879	<i>Pályám emlékezete</i> . Nemzeti Könyvtár. Közli ABAFI (AIGNER) Lajos (1–343)
4.	1888	<i>Pályám emlékezete</i> . [Ifjúkora], Bp., Lampel; Tanulók olvasótára (3–91)
5.	1890	<i>Pályám emlékezete</i> . [Szemelvények], BALASSA József (6–64) – az első két könyvet közli
6.	1899	<i>Pályám emlékezete</i> . [Szemelvények], BALASSA József (6–64) – az első két könyvet közli
7.	1900	<i>Pályám emlékezete</i> . VÁCZY János (9–195)
8.	1903	<i>Kazinczy Ferenc műveiből</i> . VÁCZY János (175–369)
9.	1928	<i>Kazinczy Ferenc munkái</i> . Magyar Klasszikusok. DÉZSI Lajos (121–240) – az első két könyvet közli
10.	1932	<i>Magyar irodalmi ritkaságok 10</i> . VAJTHÓ László (92–121)
11.	1942	<i>Kazinczy Ferenc Válogatott műveiből</i> . VAJTHÓ László (19–43)
12.	1943	<i>Pályám emlékezete</i> . Jegyzetekkel és életrajzi magyarázatokkal. LENGYEL Dénes (285)
13.	1943	<i>Pályám emlékezete</i> . [Szemelvények], BALASSA József (61)
14.	1956	<i>Pályám emlékezete</i> . OROSZ László (5–263)
15.	1960	<i>Kazinczy Ferenc Válogatott művei I</i> . SZAUDER József (1–211)
16.	1979	<i>Magyar remekírók</i> . SZAUDER Mária (209–418)
17.	1987	<i>Kazinczy Ferenc élete</i> . SZILÁGYI Ferenc – más önéletrajzi írások mellett részleteket közöl a <i>Pályám emlékezete</i> ből is
18.	1993	<i>Pályám emlékezete</i> . Bp., Magyar Hírlap–Maecenas (5–172)
19.	1995	<i>Kazinczy Ferenc utazásai</i> . BUSA Margit – több részletet közöl a <i>Pályám emlékezete</i> ből is

IV. melléklet: Toldy 1855-ös listája a Kazinczy Gábor tulajdonában lévő kéziratokról (kiadatlan). Magy. Ir. RUI 4° 15. (KazKat. 138.)

„Kazinczy Ferenc írásairól készült másolatok, kivonatok, valamint Toldy Ferenc feljegyzései. Magy., lat., ném. Több kéz írása, közte Toldy Ferencé és Kazinczy Gáboré. [...]

A kötet Toldy Ferenc hagyatékához tartozik, a Kazinczy Ferenc munkáiról készült másolatok egyaránt származhatnak Kazinczy Ferenc és Kazinczy Gábor hagyatékából is.”

„29–34. p.: »Kazinczy Ferenc kézirati Munkái Kazinczy Gábor könyvtárában.«”

Ebben a felsorolásban Toldy a 32., 33., 34. pontokban említi Kazinczy önéletrajzi munkáit. (A [ ] az általam kiolvashatatlan/értelmezhetetlen szövegrészek helyét jelöli.)

„32. (A *Pályám emlékezete*, egy [...] kötet, mely [...] Báróczy Két Szerencsétlenével végződik, 1803 [...] I. k. 1759–1794. II. könyv 1795–1801. III. könyv. 1801–1816. a második szak (MDCCCIV.) és 26. §§al végződik.)

44 szakban

Ugy hiszem *második* dolgozása, Tudgybeli után*)

33. (Szinte az cím nélkül, összevarrt apró füzetekben s tarka papir borítékban. Elég sűrű írással a 240 lapon szakad meg. Legtovább megy. I. K. 2. szakban 1794–1801. [...] [174]–258. [és] IV K. 2. szakt. 1801–1804. [...] 209–236. [és] V. K 1804–1815. [...] 237 [v ink.] 239 [...] 240 [248] megszakad. – Ugy hiszem *harmadik* dolgozás, legtovább megy.

34. *Biographiám*. Kék [boríték]papirba van varrva. I. K. 1759–1779 [...] [és] II. K. 1779–1783., 55–124. [5]3 §ban – Ugy látszik a *negyedik*, legbővebb dolgozás.

* Ezt előzte meg jóval korábban [181] egy csupán barátainak szánt önéletrajz, [né-mikben] gazdagabb ezeknél, de mely csak 178 ig megy, és csak *egy* (autograph) példányban létezik egy asszonyságnál [Pap Endrénénél], s *egy* másolatban nálam.

Bfalva apríl 9. 1855.

Toldy”

A [ ]-ben említett Pap Endréné talán a *Pályám emlékezetét* a Szemlélőben közzé tevő Inácsi Pap Endre rokona (felesége).